

השופט והעגלה הנעדרת בעקבות ע"א 3847/16 עגלי טל שיווק בע"מ נ' מדינת ישראל, משרד החקלאות ופיתוח הכפר (2018)

יוסי וולפסון*

פרשנות טקסט חקיקתי מורכבת מפרשנות מילולית ותכליתית. הפרשנות התכליתית נחלקת לסובייקטיבית ואובייקטיבית. לאלו עשויים להילווה מבחני עזר שונים. פרשנות של טקסט ספרותי מתחקה אחר אמצעים ספרותיים. אלופי הסיפור הקצר יאחדו שורה של מרכיבים למבנה הדוק אחד. תיאורים צדדיים כביכול, עלילות משנה, אנקדוטות שהן לכאורה מנותקות – כולם מאירים את קו העלילה המרכזי, כולם דוחפים את הקורא אל הפואנטה של היצירה. אקדח המונח על השולחן במערכה הראשונה – סופו שיירה. פסק הדין בעניין עגלי טל מזמן טקסט על פרשנות חקיקה, שכשלעצמו מזמין פרשנות ספרותית.¹

עניינו של פסק הדין הוא במחלוקת פרשנית שנתגלעה בין משרד החקלאות לבין סוחר-בקר העוסקים בייבוא לישראל של עגלים לפיטום ולשחיטה. המחלוקת נגעה למונח "עגלים ועגלות יונקים" שהופיע בתוספת לתקנות מחלות בעלי חיים (יבוא בעלי-חיים), התשל"ד-1974. התוספת קובעת את האגרה עבור החזקת בעלי חיים בתחנת הסגר לאחר הבאתם ארצה. האגרה ל"עגלים ועגלות יונקים" הייתה נמוכה מהאגרה ל"בקר לגידול, פיטום". במשך שנים שילמו סוחר-הבקר את האגרה הגבוהה יותר. בדיעבד, טענו שהיו זכאים לשלם ביחס לחלק מהעגלים את האגרה הנמוכה – זאת לאחר שגילו שזו האגרה ששילם סוחר-בקר שייבא עגלים לתעשיית עגלי החלב. המדינה, מצידה, הודיעה שגם אותו סוחר-בקר צריך היה לשלם את האגרה בגין "בקר לגידול, פיטום" ושהיה מוטעה לגבות ממנו את האגרה הנמוכה יותר. באשר לקטגוריה של "עגלים ועגלות יונקים" – המדינה החליטה שמדובר בקטגוריה אנכרוניסטית וביטלה אותה. ועדיין נותרה מחלוקת לגבי פרשנות המונח והשלכותיה על האגרות ששולמו בעבר.

* עו"ד יוסי וולפסון הוא פעיל לזכויות בעלי חיים (כולל אדם). הוא משמש כיום כעמית הוראה בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב, בעבר שימש כרכז תחום בעלי חיים במשקים בעמותת תנו לחיות לחיות וכן כעורך דין במוקד להגנת הפרט מיסודה של ד"ר לוטה זלצברגר.

¹ ע"א 3847/16 עגלי טל שיווק בקר בע"מ נ' מדינת ישראל, משרד החקלאות ופיתוח הכפר (פורסם באר"ש, 11.3.2018).

השופט יצחק עמית מביא בפסק הדין את המחלוקת בין הצדדים:
"השאלה העומדת במוקד הדיון היא: מהו 'עגל יונק'? כלומר, עד איזה שלב בחייו של העגל הוא נחשב 'עגל יונק' כמשמעותה של הגדרה זו בתוספת לתקנות? המערערים סבורים כי 'עגל יונק' הוא עגל שטרם נגמל מחלב או מתחליפי חלב, ומערכת העיכול שלו אינה מאפשרת לו להתבסס על מזון אחר. על-פי חוות דעת מקצועית שהגישו המערערים, עגל עובר את השלב הזה בגיל ממוצע של חודשיים ובמשקל ממוצע של 80 ק"ג (מוצג 6 למוצגי המערערים). לעומתם, המדינה טוענת כי את הקטגוריה 'עגל יונק' יש לפרש בצורה מצומצמת יותר, כ'עגל שזה עתה ינק והופרד מאמו'. לשיטתה, הקטגוריה בתקנות נועדה לעגלים רכים מאד, עד גיל שלושה שבועות".²

כללי הפרשנות הרגילים הביאו את השופטים למבוי סתום – אך לא לפני שהצדדים הוליכו אותם במסלולים פתלתלים דרך הפרקטיקות השונות המקובלות בתעשיית הבקר, הפיזיולוגיה של עגלים וטבלאות אגרות ישנות – עד שנות השלושים המוקדמות הלכו הצדדים. עובדה אחת, סמויה, חלשה על המבוי הסתום הפרשני: עגל שבפועל יונק מאימו הוא בבחינת בל ייראה בתחנות ההסגר. הפרדת עגלים מאימותיהם, מייד אחרי הלידה, היא הסטנדרט בתעשייה המשולבת לייצור בשר וחלב.³ וגם בתעשייה המייצרת בשר בקר בלבד, לא מאפשרים לעגלים להישאר עם אמותיהם עד לגמילה טבעית. המדינה הציעה לפרש את המונח לפי מבחן ממשקי – סמיכות לגיל ההפרדה מהפרה. סוחר-הבקר הציעו מבחן פיזיולוגי – בהתייחס לתלות הפיזיולוגית במזון נוזלי. אין זה מפתיע שאיש לא הציע את הגיל שבו עגלים מפסיקים לינוק מאימותיהם באופן טבעי: סביר להניח שאף אחד מהצדדים לא ידע מהו הגיל הזה, ואף לא התעניין בו. כפי שכותב

² שם, פס' 5 לפסק דינו של השופט עמית.

³ לא קיימת תעשייה לייצור חלב בלבד. גופה של פרה, כבשה או עז מייצר חלב רק לאחר הריון ובעקבות לידה. לכן, תעשיית החלב מבוססת על החזקת החיות הנקבות במחזורים של הריון ולידה, כשלרוב ההפריה נעשית היום באופן מלאכותי. הצאצאים מופרדים מאמותיהם – ככלל, מיד לאחר בואם לעולם. הצאצאים הזכרים נשלחים, רובם ככולם, לפיטום ולשחיטה לתעשיית הבשר. כך גם חלק מהנקבות, בעוד שחלק אחר מהנקבות נשמר כדי שיוכנסו בעצמן למחזורים של הריון, לידה וחליבה. גם אלו יישלחו בסופו של דבר לשחיטה לתעשיית הבשר, כאשר תפוקת החלב שלהן תרד בכמותה או באיכותה, באופן שיהיה כלכלי יותר להחליפן באחרות. לצד התעשייה המשולבת הזו, של בשר וחלב, ישנה גם תעשייה שמיועדת לייצור בשר בלבד.

ויקטור ריינהרדט,⁴ חוקר בולט בתחום התנהגות בעלי-חיים, כמעט כל הידע שלנו על פרות ועגלים מגיע ממשקים שבהם מפרידים עגלים מאמותיהם באופן מלאכותי, וממיתים פרות שהפוריות שלהן יורדת. לדבריו, ישנו רק מחקר אחד שמאפשר ללמוד על ההתנהגות הטבעית של פרות, ללא התערבויות אלו. במחקר זה, שפורסם בראשית שנות השמונים, נמצא שפרות גמלו את עגליהן בגיל שנע בין שבעה ל-14 חודשים. הגמילה נעשתה בתהליך הדרגתי שנמשך כשבועיים. גם אחרי הגמילה, הקשר הרגשי בין האם לעגל נמשך – וקשרי אם-צאצאים אלו היו הבסיס למבנה החברתי של העדר. ריינהרדט ממחיש את הדברים בתמונה המראה פרה בשם עאידה מניקה עגל צעיר, בעודה מלקקת עגלה בת 13 חודשים שגמלה מיניקת חלב ארבעה חודשים קודם לכן.

יש לכאורה ממד מדהים בבורות הגמורה שלנו בנוגע לנתון כל-כך בסיסי על אודות פרות – במיוחד אם נזכור שבכל רגע נתון חיות סביבנו בישראל יותר מחצי מיליון פרות.⁵ אולם כפי שמראה אריאל צבל,⁶ אין כאן מקום להפתעה: הדיון שלנו על בעלי-חיים ועל יחסי אדם-חיה נסמך על יומרה חלולה שאנו יודעים את העובדות הרלוונטיות. יומרה זו מתעלמת מהחסמים שמקשים עלינו לרכוש ידע רלוונטי על בעלי-חיים, על האינטרסים שלהם, ועל חווייתם תחת תנאי הניצול של המשק המתועש. המחקר הפמיניסטי והפוסט-קולוניאליסטי מלמדים אותנו עד כמה ידע מדעי לכאורה, שנוצר בתנאים של יחסי ניצול, משעתק את יחסי הכוח החברתיים. ניצול וניכור אינם רק כר פורה לפגיעה בזולת – הם פוגמים ביכולתנו להשיג לגביו מידע שחורג מהמינימום הדרוש כדי להפיק ממנו תועלת. וכשמדובר בבעלי-חיים בתנאים של משק מתועש, פערי הכוח, הניצול והניכור מגיעים לנקודת קיצון. כפי שנראה, מנגנונים חברתיים רבי עוצמה דואגים להוסיף ולהקשות על המאמץ ללמוד על חוויית החיים של בעלי-החיים.

על אף מגבלות הידע שלנו על בעלי-חיים, כל אדם מבין שהקשר בין הפרה לבין העגל שילדה הוא קשר עמוק, ושההפרדה ביניהם היא קשה לשניהם. בחברה חקלאית מסורתית, הידע הזה היה מגובה בניסיון אישי. בחברה העכשווית הידע הזה הוא בעיקרו אינטואיטיבי. רוב האוכלוסייה חיה בערים. גם מי שחיה באזור כפרי לרוב אינה באה במגע יומיומי עם פרות, שהגידול שלהן מרוכז במשקים מתמחים. המדענים שלנו מתקשים

⁴ Reinhardt Victor, *Artificial Weaning of Calves: Benefits and Costs*, 5(3) *J APPL ANIM WELF SCI* 247 (2002).

⁵ 546,000 נכון לסוף שנת 2018 לפי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **שנתון סטטיסטי לישראל 2019 – 70**, לוח 21.10.

⁶ Tsovel Ariel, *The Untold Story of a Chicken and the Missing Knowledge in Interspecific Ethics*, 19(2) *SCI CONTEXT* 237 (2006).

השופט והעגלה הנעדרת

לספר לנו איך היו נראים יחסי הפרה עם העגל לולא ההתערבות האנושית, אבל הם יודעים לספר לנו, גם אם בשפה מנוכרת ומרוחקת, מעט על הטראומה הכרוכה בהפרדה ביניהם.⁷ מחקרים בפרות הראו שפרות הגיבו להפרדתן מעגליהן בגעיה, בפעילות מוגברת, בתנועות המעידות על חיפוש של העגל (כולל הרחה), בהתרחבות השטח הלבן בעיין, בהגברת פעימות הלב ובהפחתה בהעלאת גירה. זכורה לי הפעם הראשונה בה נתקלתי בגעיה הטיפוסית של פרה המחפשת אחר העגל שנלקח ממנה. היה זה כשביקשו ממני באחת הפעמים, להתראיין על רקע של רפת חלב. אחת הפרות הנמיכה את צווארה וראשה, וכשהיא רכונה קדימה השמיעה געיה עמוקה, ארוכה, מצמררת, כזו שמרעידה את הקרביים. כששאלתי עליה התברר לי שהיא בסמוך לאחר לידה. והכיוון של ראשה לא היה אקראי: הוא הופנה לכיוון ה"יונקיה" – המבנה בו מוחזקים "עגלים יונקים".

השימוש במונח "עגלים יונקים", ששם בחזית התודעה את הקשר בין העגל לאימו, הוא חריג יחסית. לרוב אנחנו מעדיפים לעשות שימוש במונחים שמעלימים את האינדיווידואליות של בעל-החיים ואת חוויית החיים שלו, ובמקום זאת מתייחסים לבעלי-חיים כמקבץ, כאורגניזמים ביולוגיים ותו-לא או בהתאם לאופן הניצול שלהם.

כך, למשל, את המונח "לידה" אנחנו מייחדים, לרוב, לבני-אדם, בעוד שלגבי בעלי-חיים אחרים אנחנו משתמשים במונח הביולוגי "המלטה". לתרנגולות שמוחזקות בתעשיית הביצים קוראים בתעשייה "מטילות", בהתאם ליעוד הכלכלי שלהן. לאפרוחות ולאפרוחים שמוחזקים בתעשיית בשר העוף קוראים "פטים" בהתאם לאופן שבו מנצלים אותם. פרות, פרים ועגלים נבלעים בתוך השם הקיבוצי "בקר" – והם מסווגים לפי השימוש בהם: במקרה שלפנינו "בקר לפיטום, שחיטה". גם ביחסנו לבני-אדם התופעה קיימת – למשל, בביטוי "כוח אדם". עבור העוסקים בתעשייה גם מונח כמו "עגל יונק" לא מבקיע את חומת ה"חפצון", תוצר של עיסוק יומיומי של הפעלת כוח וניצול. אולם בלשכות השופטים משהו בחומה נסדק.

פסק-הדין העיקרי בעניין עגלי טל נכתב על ידי השופט עמית. הוא מוליך את הקורא בשבילי ההיסטוריה של ההליך וטענות הצדדים, דן בכללי הפרשנות שאף אחד מהם לא מוביל לתוצאה חד-משמעית, מציג את השיקולים המצטברים שמטים את הכף לדחיית הערעור, ומסיים במסקנה הנובעת ממהלך זה. כפי שמקובל לא פעם בז'אנר, לאחר פסק-הדין העיקרי, המקיף, מגיעים פסקי-דין קצרים של שני השופטים הנוספים, שמסכימים עם התוצאה אך מוסיפים מעט משלהם.

הקוראת, הרגילה בז'אנר, מציצה בפסקה שמוסיפה השופטת דפנה ברק-ארז, ורושמת בפניה שמבחינת ברק-ארז, הסוגייה המוקשה שמעלה התיק היא סוגית המשקל שצריך

⁷ ראו למשל: Ruth C. Newberry, Janice C. Swanson, *Implications of breaking mother– young social bonds*, 110 *APPL ANIM BEHAV SCI* 110 (March 2008) pages 3-23;

לתת בית-המשפט לפרשנות של הרשות המנהלית לדבר חקיקה. האם, ועד כמה, הפרשנות שנוקטת הרשות המינהלית יכולה להיות עבור בית-המשפט אינדיקציה לפרשנות הנכונה של החיקוק? מדובר בסוגייה בעייתית, שנוגעת לעצם הפרדת הרשויות, ושיש לגביה פסיקה מעטה בלבד.⁸

השופט עמית מייחד לסוגייה דברים שניתן לאחוז בהם מכאן ומכאן, ומפנה גם לספרה של ברק-ארז.⁹ ניכר שהשופטת ברק-ארז חוששת שדבריו של עמית יישמשו בעתיד את מי שינסו לתת משקל מוסף לפרשנות של הרשות, ומדגישה ש"קיימים בעניין זה שיקולים לכאן ולכאן – והתשובה עשויה להשתנות בהתאם למאטריה שבה מדובר", ושאחד השיקולים הוא יחסי הכוח בין הצדדים.¹⁰

מכאן ממשיכה הקוראת בקריאה ומגיעה לפסק-דינו של השופט ניל הנדל.¹¹ לאחר מילות פתיחה קצרות, כבר בפסקה השנייה, מגיעה הקוראת להפניה לספר בראשית. "שום הפתעה אין כאן" עשויה הקוראת להמהם לעצמה "השופט הנדל הולך בתלם החרוש של 'השופט הדתי' וכמו השופטים מנחם אלון, אליקים רובינשטיין ואחרים שנכנסו למשבצת זו, לוקח על עצמו לקשט את פסק-הדין במובאות מהמקורות היהודיים ומהמשפט העברי, להראות שחכמי היהדות דנו כבר בעבר בסוגיות המשפטיות נשוא פסק-הדין ולהצביע על כך שדבריהם או דברי חלקם תומכים בתוצאה אליה הגיע בית המשפט". ואכן, כשם שהערה של השופטת ברק-ארז חוזרת על מתכונת מקובלת בפסיקת בית-המשפט העליון, ומדהדת את "המשבצת" שלה כנציגת האקדמיה והזרם הליברלי בבית-המשפט, כך דברי התורה של השופט הנדל נראים במבט ראשון כתואמים את "המשבצת" שלו ואת המתכונת החוזרת בפסקי-דין רבים.

הליכתו של השופט הנדל במתכונת המוכרת כל כך עשויה לטשטש את חושיה החדים של הקוראת. היא עשויה שלא להבחין שבין הפסוקים מבראשית, איכה וישעיהו, ובינם לבין פירוש רש"י, מניח השופט הנדל, כבר בפסקה השנייה לפסק-דינו, את האקדח שיירה במערכה האחרונה. לכאורה, הנדל ממשיך להצמיד אותנו במסלול השאלות הפרשניות. אם בענייננו נדרש בית-המשפט לשאלת הפרשנות של המונח "עגל יונק" בתוספת לתקנות שעניינן יבוא בעלי-חיים, אין לכאורה שום דבר מפתיע בכך שהנדל מציע לראות כיצד התמודד רש"י עם פרשנות המונח הסתום "בקך צלות" המופיע בסיפורו של יעקב שמהגר מארם לנענץ ו"מייבא" עמו לארץ בעלי-חיים לרוב. בסיפור מסרב יעקב בנימוס להתלוות לעשיו, בנימוק שעליו להתנהל לאיטו, בין היתר בשל הילדים וחלק מבעלי-החיים שעמו – ובהם הבקר ה"צלות". כותב השופט הנדל:

⁸ פרשת **עגלי טל**, לעיל ה"ש 1, פסק דינה של השופטת ברק-ארז.

⁹ שם, פס' 11 לפסק דינו של השופט עמית.

¹⁰ פרשת **עגלי טל**, לעיל ה"ש 1, פסק דינה של השופטת ברק-ארז.

¹¹ שם, פסק דינו של השופט הנדל.

"חלק מן הפרשנים הסבירו כי צאן ובקר 'עלות' הן פרות וכבשים המלוות בילדים רכים. כך פירש רש"י: 'עלות. מגדלות עולליהן, לשון 'עולל ויונק' (איכה ב); 'עול ימים' (ישעיה סה); 'שתי פרות עלות' (שמואל א, ו). דהיינו 'עלות' - בדומה לביטוי 'עולל ויונק'. אם כן, בדומה לילדים הרכים שקצב הליכה מהיר אינו מטיב עמם, כך גם עגלים יונקים – צאצאי הפרות העלות – שההליכה המהירה אינה יפה להם".¹²

השופט הנדל חורג כאן מהליכה גרידא בתלם הפרשנות. הוא מתייחס לעגלים בצורה שונה מאוד מהצדדים בתיק. הוא מבחין ברכותם ובשבריריותם. הוא רואה את טובתם (ולא רק את תועלתם), ומבחין בתלאות הדרך שאינן מיטיבות עימם. הוא שם אותם בקטגוריה אחת עם ילדי-אדם ועוללי-אדם. והוא מפנה מבט ליחסיהם עם אימהותיהם המגדלות אותן.

השופט הנדל, כמוהו כסופר בלשים שמנסה להסיט את המבט מהרמז ששתל, שם את הדברים חזרה בהקשר השאלה המשפטית שלפניו. האם הפרשנות ששאבנו מסיפור יעקב ומרש"י יכולה לחרוץ את משמעות המונח "עגל יונק" בתקנות? לא. המונח עדיין פתוח לכיווני פרשנות שונים. ועלינו להמשיך למבואה נוספת.

המבואה הבאה היא מספר שמואל א. הפלשתים שבו מידי בני ישראל את ארון הברית, ומאז סבלו מאסונות. במקדשם באשדוד פרצה מגפה, ופסל דגון נפל בפני ארון הברית, וראשו וכפות ידיו נמצאו כרותים על מפתן המקדש. האשדודים מיהרו לשלוח את הארון לגת – וגם שם פרצה מגפה. מגת – לעקרון, וגם שם הייתה מהומת מוות, ומי שלא מת לקה במחלה. הפלשתים מבקשים להחזיר את ארון הברית למקומו, ומתייעצים עם כוהניהם וקוסמיהם כיצד לעשות זאת. הכוהנים מפצירים בהם לעשות כן, ולא להסתפק בהשבת הארון אלא לצרף אליו צלמיות זהב בדמות הטחורים שלקו בהם והעכברים שפשטו על שדותיהם. אולם כיצד יחזירו את הארון? וכיצד ידעו שאינם מוותרים עליו ועל זהבם לשווא? הכוהנים והקוסמים מציעים לרתום לעגלה, עליה יינשא הארון ומנחות הזהב, "פרות עלות", ואת העגלים של אותן פרות להשיב הביתה. היצר הטבעי של הפרות יהיה לחזור לאחור, בעקבות ילדיהן. אם בכל זאת יצעדו הפרות, בניגוד ליצרן האימהי, אל שדות ארץ יהודה, בואכה בית-שמש, יהיה זה אות שאכן יד אלוהי ישראל בעניין. ואכן, הפרות מוליכות את הארון הישר ליעדו, והכתוב מדגיש "וַיִּשְׁרְנָה הַפְּרוֹת בְּדֶרֶךְ, עַל-דֶּרֶךְ בֵּית שֶׁמֶשׁ, בְּמִסְלָה אַחַת הֵלְכוּ הֶלֶךְ וְנָעוּ, וְלֹא-סָרוּ יָמִין וּשְׂמָאל".¹³ מי ששמע את געייתה של פרה שעגליה הופרדו ממנה (ובכלל זה רוב קהל היעד התקופתי של הסיפור המקראי), ישמע גם את געייתן של זוג פרות אלו – געייה דו-משמעית: אולי געיית כאב

¹² שם, פס' לפסק דינו של השופט הנדל.

¹³ שמואל א, ו 16.

על פרידתן מעגליהן, ואולי בא הכתוב לומר שתשוקתן למהר ולהביא את הארון למקומו דמתה בטיבה לתשוקתן לעגליהן, והגעיה היא געיית כיסופים לבורא-עולם, כיסופים שגברו בעוצמתם על תשוקתן לעגליהן.

השופט הנדל מביא את הסיפור בדרכו, חוזר לביטוי הסתום "פרות עלות" וכותב:
"גם כאן, בדומה למפגש של יעקב ועשו, מפרש רש"י כי 'עלות' – מניקות' (רש"י, שם). רבי דוד אלטשולר, מחכמי אשכנז במאה ה-17, הרחיב ובאר את הצורך בעגלים יונקים ובפרות מניקות דווקא: "ושתי פרות עלות'... קחו פרות מניקות... וקחו את בניהן מהן. והנה, מדרך הנהוג לא יוזו ממקומן ללכת מבניהן...' (מצודת דוד, שם). דרך הטבע היא שפרה לא תסור מבנה היונק, התלוי בה כמקור מזון עיקרי. ואולי מכאן מקור הביטוי התלמודי 'יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק' (תלמוד בבלי, פסחים ק"ב, א) ¹⁴."

הנה כי כן, אם ביחס למובאה הראשונה הפנה השופט הנדל זרקור לשבריריותו של העגל היונק ולתלותו באימו, כאן מופנה הזרקור לרגש האימהי של הפרה האם, לדאגתה לבנה, לתשוקתה אליו, להיצמדותה אליו ולהתנגדותה להפרדה ממנו – התנגדות שרק כוח אלוהי יכול לגבור עליה.

קשה שלא להיזכר בהקשר זה בדברי הרמב"ם: "כן נאסר לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד בתור סייג והרחקה פן יישחט הַנְּלָד לנוכח האם, דבר שיש בו צער גדול מאוד לבעל-החיים, שכן אין הבדל בין צער האדם וצער שאר בעלי-החיים, מפני שאהבת האם לילדה וגעגועיה אליו אינם נמשכים אחר השכל אלא אחר פעולת הכוח המדמה הנמצא ברוב בעלי-החיים כמו שהוא נמצא באדם. דין זה מיוחד לשור ושה, מפני שהם המותרים לנו באכילה מבין בהמות הבית, ושמקובל לאוכלם לרוב, ובהם מכירה האם מי הַנְּלָד. זה גם הטעם לשילוח הקן, מפני שברוב המקרים הביצים שנדגרו והגוזלים הצריכים לאם אינם ראויים לאכילה, וכאשר משחררים את האם והיא בורחת לבדה, אין היא מצטערת לראות את הגוזלים נלקחים. וברוב המקרים זה עשוי להביא לעזיבת הכול, שהרי לרוב אין הנלקח ראוי לאכילה. ואם התורה מתחשבת בייסורים נפשיים אלה בבהמות ובעופות, על אחת כמה וכמה בפרטי מין האדם בכללותו!" ¹⁵.

משעמדנו על שבריריותו של העגל ועל ייסורי הפרידה של אימו, מחזיר אותנו השופט הנדל לשאלה הפרשנית של התוספת לתקנות מחלות בעלי-חיים, ¹⁶ לכללי הפרשנות ולמבוי הסתום שאלו מעמידים בפרשה הנוכחית.

¹⁴ פרשת עגלי טל, לעיל ה"ש 1, פס' 3 לפסק דינו של השופט הנדל.

¹⁵ מורה נבוכים ג', מ"ח, כרך ב' (מהדורת שורץ 635–636).

¹⁶ תקנות מחלות בעלי חיים (יבוא בעלי-חיים), התשל"ד–1974.

השופט והעגלה הנעדרת

אחד הקשיים שלא נפתרו בתיק הוא העמידה על הכוונה הסובייקטיבית שהייתה למחוקק, כשהוסיף לתוספת לתקנות, בשנת 1965, את הקטגוריה של "עגלים ועגלות יונקים". בהקשר זה, כותב הנדל, האופן בו פורשו התקנות לאורך השנים עשוי לתת אינדיקציה לכוונה הסובייקטיבית המקורית. והוא מביא לצורך כך דימוי:

"ניתן להמשיל את העניין לחדר סגור שבו מצוי בעל חיים מזה שנים רבות. ברבות השנים נשכחה זהותו של בעל החיים ועלתה השאלה האם האוכל המוכנס לחדר הולם את תזונתו הראויה. כיום המפתח לחדר אבד, אך אנו יודעים שבשנים הראשונות לשהותו, קודם שאבד המפתח לחדר, הציצו מטפליו של בעל החיים אל החדר מעת לעת, והוסיפו להאכילו במזון שבו הוא מואכל עד היום. בהעדר ראיות אחרות, ניתן להניח אפוא שהמזון מתאים לבעל החיים".¹⁷

השופט הנדל משלב את הדימוי הקשה הזה בניתוח המשפטי של כללי פרשנות החקיקה, אולם למשל שנתן יש גם נמשל נוסף. כמו בעל-החיים הכלוא בחדר שנים על שנים, כך כלואים העגלים בתעשיית הפיטום והשחיטה. הם כלואים באוניות, במטוסים ובמכלאות. הם כלואים במעגל הניצול, הפגיעה והמוות. כמו בעל-החיים בדימוי, שנשכחה זהותו, כך גם שכחנו את טיבם וטבעם של העגלים ושל אימהותיהם – ילדים רכים התלויים באימם, אימהות שלבן אל ילדיהן. ומי יתננו את המפתח, לפתוח לרווחה את דלת החדר, להכיר מחדש את בעל-החיים שנכלא שם – כמות שהוא בפני עצמו ועבור עצמו – לעמוד על טובתו ולשחררו לחופשי?

וכעת מגיע פסק-הדין לסופו, והנדל מפסיק להסתתר מאחורי הניסיון לפרש כביכול את התקנות ואת קטגוריית המס שנקבעה בהן. האקדה שהונח בתחילת הדברים יורה, והסב-טקסט פורץ אל תוך הטקסט עצמו:

"ונכיר בטוב. המחלוקת שזורה בתוכנה כי בעל החיים הוא יצור מתפתח, שלו עולם רגשי ולא רק פיזיולוגי".¹⁸

ההוגה הפמיניסטית קרול אדאמס טבעה את מונח "הפרנט הנעדר". בעל-החיים הוא הפרנט הנעדר שמעבר לבשר: בעל-החיים בהכרח היה שם כדי שיתקיים בשר, אבל הוא נעדר ממנו במובן המילולי ביותר – הוא הומת. בעל-החיים נעדר גם מהדיבור על הבשר. אף שהנחת קיומו טבועה בעצם הדיבור על בשר – הוויית חייו, תשוקותיו, כאביו, סיפור חייו מושקעים. כמוהו כמו בעל-החיים שננעל בחדר בדימוי של ניל הנדל וזהותו נשתכחה מלב. בדומה לכך, אלימות-מינית וכפייה על נשים של תפקידים מגדריים בעולם פטריארכאלי, מניחות את קיומה של אישה, אך מוחקות אותה כסוכנת בעולם. אדאמס

¹⁷ פרשת עגלי טל, לעיל ה"ש 1, פס' 4 לפסק דינו של השופט הנדל.
¹⁸ שם.

מתמקדת במנגנונים המצטלבים שהופכים נשים ובעלי-חיים לפרונטים נעדרים.¹⁹ לצד זאת, היא מציינת שמנגנונים דומים קיימים ביחס לפועלים על פס הייצור, ביחס לדיכוי גזעי ועוד.²⁰ גם בישראל, במקום סיפורו של בעל-החיים שמעבר לבשר, התרבות הפופולרית מספקת לנו דימוי חלול, שאין זיקה בינו לבין סיפור חייו של בעל-החיים. כך, האפרוח שבקע במדגרה, שלא חווה את הקשר עם אמא-תרנגולת ושנשחט בגיל חמישה שבועות בלבד, יכול להיות "מאמא עוף". הפרה שהודרה מכל אפשרות לקשר משפחתי הופכת לסמל ל"בית ישראלי". תרנגולות שלא זכו בחייהן לאחוז במקורן גבעול קש, ושביציהן מתגלגלות למסוע מייד לאחר שהוטלו, מצוירות על אריזות הביצים כשהן דוגרות על קינים מפוארים. ואילו בחוקים, תקנות ופסקי-דין, בעלי-חיים הופכים למכשירי ייצור, למשאבים, למוצרים, לפריטי מכס ולסחורות.

מלאני ג'וי²¹ ממשיכה במובנים רבים את רעיונותיה של קרול אדאמס. היא מנסה להבין את הפרקטיקה החברתית של אכילת בעלי-חיים מסוימים. כיצד זה אנו מוצאים כטבעי לגמרי את המנהג לאכול בעלי חיים מסוגים מסוימים, למשל פרות ותרגולות? לאן נעלמת האמפתיה שאנו חשים כלפיהן? ומדוע אכילת בעלי-חיים מסוגים אחרים, כגון כלבים, מעוררת בנו גועל?

כמעט כל אדם בימינו נחשף ולו למעט מידע על זוועות המשקים המתועשים – ורובנו נחשפנו לקטעי תמונות וסרטונים מלולים, מרפתות וממשחטות. קשה שלא להרגיש חלחלה ממה שרואים גם בתמונות מעטות אלו. ובכל-זאת, החברה שלנו ממשיכה לפגוע פגיעות מחיריות בבעלי-החיים בתעשיית המזון, ובמספרים גדלים והולכים. מלאני ג'וי מסבירה, שהפרקטיקה של ניצול בעלי-חיים, של הפגיעה בהם ושל אכילתם מגובה באמצעות אידיאולוגיה שהיא נותנת לה את השם "קרניזם": אידיאולוגיה שמסווגת בעלי-חיים מסוגים מסוימים כאוכל. כוחה של האידיאולוגיה הזו בהיותה אידיאולוגיה שקופה. מעולם לא קיימנו בה דיון גלוי ופתוח, לא שקלנו את תקפותה ולא בחרנו לאמץ אותה. גדלנו לתוכה, עוצבנו בדמותה בכלי ההבניה החברתית, ואנו שבויים בתוכה כמו במטריקס. הקרניזם דומה בכך לאידיאולוגיות פטריארכליות שעיצבו את תפיסתם של אנשים בדבר המעמד החברתי הנכון של נשים ושל גברים בחברה – עד שבאו הפמיניסטיות, נתנו להן שם, והחלו במלאכת פירוקן. שימור המעמד של אידיאולוגיה שקופה כמו הקרניזם דורש תחזוקה שוטפת. ג'וי מצביעה בהקשר זה, בין היתר, על מה שהיא מכנה "השילוש הקוגניטיבי" – אמצעים פסיכולוגיים שמסייעים בשעתוק ובשימור הקרניזם ע"י העלמתם של הקורבנות שלו. שלושה אמצעים שהיא מצביעה עליהם הם

¹⁹ CAROL ADAMS THE SEXUAL POLITICS OF MEAT – A FEMINIST-VEGETARIAN .CRITICAL THEORY (1990), CHAPTER 2 (PP 19-43)

²⁰ שם, בעמ' 24–25 ו-33–34.

²¹ מלאני ג'וי הפרה שבחדר – הפסיכולוגיה של אכילת בשר (דבי אילון תרגמה, 2017).

השופט והעגלה הנעדרת

שלילת האינדיווידואליות, חפצון ודיכוטומיזציה. כאשר אנחנו מדברים על עגלים כעל "בקר" אנחנו מתייחסים אליהם כאל קטגוריה ולא כאל אינדיווידואלים. כאשר אנחנו מתארים אותם, לא על בסיס תכונותיהם אלא על בסיס ערך השימוש שלהם (בקר לפיטום), אנחנו "מחפצנים" אותם. כאשר אנחנו בונים תהום בין חתלתולים (שמלטפים) לבין עגלים (שאוכלים), אנחנו נוקטים דיכוטומיזציה. כל הכלים הללו מאפשרים לנו לאכול את העגלים ללא תחושת אשם; מבלי שהאמפתיה שלנו כלפיהם תתעורר. על התחזוקה השוטפת של השילוש הקוגניטיבי עמלים שורה של מוסדות חברתיים. התרבות הפופולרית, ספרות הילדים, תוכניות הלימוד בבתי-הספר, השפה התקנית, המערכת המשפטית – כל אלו ואחרים שותפים לכך.

כפי שמראה פסק הדין, המטריקס הקרניסטי אינו חסין מסדקים. במקרה הזה, פרצו את הסדק המינוח הבלתי-מחפצן "עגלים ועגלות יונקים", יחד עם החשיפה של השופטים לתיאורים מדוקדקים של פרקטיקות חקלאיות – נייטראליות בעיני התעשייה, מחרידות בעיני הצופה מהצד. הדברים לא נגעו רק לשופט ניל הנדל. השופט יצחק עמית הרגיש צורך לציין ביחס לתעשיית עגלי החלב ש"לא בכדי נחשבת צורת גידול זו לאכזרית במיוחד". השופטת דפנה ברק ארז כתבה ש"איננו נדרשים לעסוק באופן מעמיק בהבחנות בין עגלים שונים ודרכי גידולם, עניין שמתן הדעת עליו אינו קל בהכרח, ודי לחכימא." ואילו השופט הנדל, כפי שראינו, לא הסתפק ברמיזא, וכתב פסק-דין חתרני, שקורא תיגר על הנחות היסוד של החקיקה שעמדה בפני בית המשפט. את פסק-דינו של השופט הנדל ניתן, וראוי, לקרוא כביקורת רדיקלית על מערכת שהופכת יצורים חיים לסחורות, ושמתייחסת אליהם לא לפי מהותם וערכם הפנימי אלא לפי אופן השימוש והניצול שלהם.